

מטעני נשק מוסווים באוניות סוחר 1946-1948

מאת: יהודה בן-צור, השלמות: צבי בן-צור

הברחת נשק לארץ בתקופת המנדט שלאחר מלה"ע החלה כבר ב-1946. בעקבות המגעים הפוליטיים שניהל בן-גוריון עם ממשלת בריטניה בסיום המלחמה הוא הגיע למסקנה שהערבים יתקפו את הישוב היהודי, בין אם ההכרעה על גורל הארץ תהיה לטובת הערבים ובוודאי אם תהיה לטובת היהודים. בתחילת 1947 נטל ב-ג לידי את תיק הביטחון ועד מהרה הוא הגיע למסקנה שמצבת הנשק שבידי 'ההגנה' לא תספיק לעמוד בפני צבאות מדינות ערב. עוד לפני החלטת 'כ"ט בנובמבר' 1947 הוא שיגר שלושה מבכירי 'ההגנה', יהודה ארזי, אהוד אבריאלי ומוניה מרדור ("הגדולים" כפי שב-ג כינה אותם) לחו"ל לעסוק בהשגת נשק והעברתו לארץ.

אוניות רכש הנשק – אוניות נשק שפעלו בשירות מערכת הרכש ושהיו בבעלותה או חכורות על ידה (ישירות או בעקיפין) - התחילו להגיע רק לקראת סיום המנדט (הראשונה שבהן, אונית הרכש 'נורה', הגיעה ב-1 לאפריל 1948). עד להגעתן, הוברחו לארץ משלוחי נשק/אמל"ח בשיטת מטענים מוסווים באוניות סוחר רגילות שפקדו את נמלי חיפה ות"א – שיטה שנמשכה גם לאחר הקמת המדינה ובמקביל לפעילות אוניות הרכש. שתי הארצות מהן הגיעו רוב רובם של המשלוחים היו איטליה וארה"ב.

הניסיון עם הברחה משמעותית של אמל"ח באוניות סוחר החל להצטבר בקיץ 1946 עת החלו להגיע משלוחים עבור תע"ש מארה"ב. מעיד על כך אליהו סחרוב, מבכירי מערכת הרכש¹: "באותה תקופה [קיץ 1946] התחלנו, חיים סלבין ואני, בארגון משלוחי מכוונות, ציוד לייצור נשק וחומרי גלם אסטרטגיים מארה"ב. סלבין וחבר עוזריו – פיל אלפרט, אלי שליט ואחרים – עסקו ברכישת הציוד בארה"ב ובשילוחו, ואילו תפקידי היה להקים בארץ רשת של "מבריחים" אשר תשחרר את המשלוחים הללו מהנמלים ותקלוט אותם.

הקמתי מנגנון אשר עסק בהשגת רשיונות יבוא ובשחרור המטענים בנמלים. המנגנון כלל פקידיים במנהלת המכס ובנמל חיפה, מנהלי עבודה של 'סולל בונה' ועמילי מכס יהודים – שהתמחו בהברחת הציוד מתחת לאפם של הפקידיים הבריטים. למדנו את הנהלים וההליכים של השגת רשיונות יבוא ממשלת המנדט, השגנו רשיונות אמיתיים לשמות בדויים והזמנו עבורם ציוד "תמים" לכאורה. כדי להרחיק אפשרות של גילוי פתחנו תיבות דואר לבעלי השמות האלה. גם אילו קרתה תקלה, היו העקבות מובילים אל אנשים שלא היו קיימים. בעזרת המנגנון הזה הכנסנו לארץ עשרות משלוחים שכללו מאות טונות של מכוונות וציוד לייצור נשק, תחמושת וחומרי גלם לתע"ש שהיו אסורים ביבוא, כגון דטונטורים (נפצים), פיקות, פתילים וחומרי נפץ".

התשתית שהניחו אליהו סחרוב ואנשיו לקליטת המשלוחים מארה"ב בנמלי הארץ מצאה שימוש כאשר הגיע בהמשך תורם של המשלוחים מאיטליה, שהגיעו בדר"כ באוניות סוחר איטלקיות. ארגן אותם מוניה מרדור שהקים בתחילת 1947 קבוצת רכש קטנה באיטליה שמנתה פחות מתריסר איש. המשלוחים כללו כלי נשק שנאספו בשדות הקרב של מלה"ע ע"י חברי 'ההגנה', מגויסי הצבא הבריטי מהבריגאדה היהודית ופלוגות התובלה שהגיעו לאיטליה ב-1944 (ראה באתר הפרק על אנשי "החבורה"). הנשק שנאסף הוחבא במספר ווילות וארמונות נטושים שאותרו ברחבי צפון איטליה עד למציאת דרך להעברתו ארצה. אריות הנשק בתוך מכוונות חקלאיות גדולות התבצעה בחשאי בבסיס א' של 'המוסד לעליה ב' בקרבת העיירה מג'נטה², שכלפי חוץ שימש כחוות הכשרה חקלאית של פליטים.

פינחס-פיניק וזה, מפקד יח' הרכש של ארגון 'ההגנה', מעיד על הפעילות הנ"ל: "הפעילות שלנו בחו"ל, שהתפתחה בתקופה שהבריגדה היהודית [בצבא הבריטי] הועברה

¹ א. סחרוב, 'מעש בצל', הוצאת משרד הביטחון – ההוצאה לאור 2000, עמ' 68.
² הקש כאן לכתבה על חשיבותו הרבה של בסיס א' של 'המוסד לעליה ב' במפעלי ההעפלה והרכש.

[ב-1944] לאיטליה. כידוע מילאו החיילים תפקידים בתחומים רבים... גם בסיוע לענייני 'ההגנה'... היו צוברים נשק... ומחסינים אותו... כדי להעבירו לארץ בבוא היום... כשבא יום הניצחון על היטלר [8.5.45], טבעי היה שיח' הרכש הטילה על עצמה את עול העברת הרכוש לבעליו המיועדים. המשימה הוטלה על מוניה מרדור. כשיצא לחו"ל הועדתי אני לשמש תחתיו... עד סוף 1947 הוא שלח ששה משלוחים באריזות מוסוות, בעיקר באוניות איטלקיות³. על תכולת המשלוחים מעיד מוניה מרדור⁴: 200 מקלעי ברן וחלקי חילוף; 1,000 רובים אנגליים; 500 רובים גרמניים; 400 תת-מקלעים מסוגים שונים, רובם 9 מ"מ; 500 אקדחים מסוגים שונים; 1,500,000 כדורים, רובם "303. ו-9 מ"מ. שיגור "המכונות" מאיטליה וקבלתן בארץ חייבו הקמת שתי מערכות⁵ (שתי המערכות המשיכו לפעול גם לאחר הקמת המדינה והן נועדו לעקוף את האמברגו הבינ"ל בפיקוח של משקיפי האו"מ):

(א) לשיגור: "יצרנו באיטליה 11 פירמות דרום-אמריקאיות שאת שמותיהן מצאנו במדריכי טלפונים שונים, הדפסנו טפסים ע"ש החברה ולפיהם קבלנו רישיון".

(ב) לקבלה בארץ: "מערכת מורכבת של מעשי הונאה ומלאכת מחשבת של זיופים... קבענו לנו כמה שמות של חברות (פיקטיביות כמובן), אשר על שמן יישלחו הסחורות... בשיטת "פוסט-רסטנט"... תיבות דואר... היינו מוסרים לעמיל מכס... יפוי כוח כדת וכדין, חתום בחותמת החברה. את המסים... שילמנו במזומן... כל המשלוחים... עד סוף 1947 עברו... דרך נמל חיפה... היינו מקבלים... את עותקי המניפסטים... ועל פיהם התאמנו את "רישיונות היבוא"... שזויפו... בלי שפקיד המכס שלנו ידע על כך". אליהו סחרוב מעיד שבשלב מסוים ארעה תקלה רצינית כאשר הבריטים גילו בביקורת בנמל חיפה הברחות של סחורות לארץ באמצעות רשיונות יבוא מזוייפים. המבריחים לא היו קשורים כלל לפעילות הרכש, אך נהיה ברור שאי אפשר להמשיך ולהסתמך על רשיונות יבוא בשמות בדויים ויש צורך להשיג רשיונות יבוא למפעלי תעשייה אמיתיים. הפתרון שנמצא, שקיבל את ברכתו של ב-ג, היה להשתמש ברישיון שהיה לחברת 'סולל בונה' לייבא כמות גדולה של ציוד טכני מעודפי הצבא האמריקאי באיטליה ובו טרקטורים, דחפורים, מכבשים וציוד כבד אחר.⁶

ישראל דיקנשטין, שבמאי 1948 החליף את מוניה מרדור כממונה על הרכש באיטליה העיד⁷: "אף כי ממדי הרכישה היו רציניים למדי, כמויות הנשק לא סיפקו את צרכי הזמן – זמן מלחמה. כמויות הנשק עשויות היו להספיק למשלוח בן 200-450 טון, אבל עדיין... רחוקות מהוות משענת רצינית... כל עוד עבדנו בעבודה שחורה ב'סליקים', היה באיטליה מנגנון גדול ומוניה [מרדור] היה "הבוס"... לרשותנו עמדה חוילה, שם היה קיבוץ [ככיסוי לפעילות המחתרנית] ובו היה חדר אריזה וביה"ח להכנת 'סליקים' וארגזי עץ לכיסוי [המכונות]... הממונה על 'הסליקים' היה שיפריס מנען... מנגנון ההובלה היה מורכב מנהגים בני הארץ ובחורי ההכשרה... וכשאנשי עליה ב' הימאים היו מחוסרי עבודה, היו מעסיקים גם אותם בעבודות 'הסליקים' ". על הברחת נשק לארץ מלוב – נשק שבדואים אספו משדות הקרב באזור בנגזי - ראה עדותו של איש הפלי"ם אורי טהון.

מתחילת 1948 ועד להקמת המדינה הדגש ברכש באיטליה היה על חומרי נפץ והדף שקשה היה אז מאד להשיגם בארץ, והיו נחוצים למיקוש ולפיצוץ וכן לצרכי התע"ש. בתקופה זו נשלחו מאיטליה 4 משלוחים במשקל כולל של 535 טון.⁸

³ פ. זזה, 'המשימה רכש', הוצאת 'מערכות' 1966, עמ' 147-52. על תרומת חברי 'ההגנה' בבריגדה - 'חבורת ה-T.T.G' – בפעילות איסוף השלל, ראה מ. אלדר, 'אנשי הצללים', הוצאת משה"ב, 1997.

⁴ מ. מרדור, 'שליחות עלומה', הוצאת 'מערכות' 2002, עמ' 180.

⁵ פ. זזה, 'המשימה רכש', הוצאת 'מערכות' 1966, עמ' 147-52 ו-167-158.

⁶ א. סחרוב, 'מעש בצל', הוצאת משרד הביטחון – ההוצאה לאור 2000, עמ' 71.

⁷ עדות ישראל דיקנשטין ב-25.12.53, א"צ.

⁸ מ. מרדור, 'שליחות עלומה', הוצאת 'מערכות' 2002, עמ' 183.

במהלך אריזה ומשלוח של נשק ותחמושת ארצה, בסיס א' ליד מג'נטה, איטליה, נוב' 1947. קיצוני משמאל: איש הפלי"ם חיים סנש (מאוצר התמונות של חיים סנש ז"ל)

פעילות הבריטים לסיכול פעילות הרכש

על אף שלאחר החלטת 'כ"ט בנובמבר' הממשל הבריטי בארץ היה עסוק בראש וראשונה בפינוי כוחותיו, הבריטים המשיכו לפעול לא רק כנגד אוניות המעפילים אלא גם כנגד הברחת הנשק לכוחות ה'הגנה':

"The justification for fears that the transition from the mandate would not be a peaceable one was demonstrated when, in March, HMS St Austell Bay found the American ship "Flying Angel" at anchor off Tel-Aviv disembarking half-tracked vehicles. 13 out of 50 vehicles consigned to Haifa had already been cleared by junior Customs officials and removed inland. But the Palestine Government forbade further unloading and ordered the ship to withdraw from the Palestine waters. She was escorted to Port Said... 40 Commando now became engaged in preventing illegal arms being unloaded at Haifa and attempts to obtain British weapons..."⁹.

לאבטחת האינטרסים הבריטיים בשלב הפינוי הוצבו בנמל חיפה 3 יחידות נחתים "40,42,45 Commando RM", אך הן לא הצליחו למנוע כליל את רכישת הנשק, מפני ש"המוכרים" היו... חיילים וקצינים בריטיים תאבי-בצע (דוגמא מפורסמת לכך: בלילם האחרון בארץ, 29-30 ביוני 1948, "הועברו" 2 טנקים מדגם 'קרומבאל' מחיפה לת"א"¹⁰). הבריטים גם לא הצליחו למנוע את הגעת שתי אוניות הרכש הראשונות לת"א, ב-1 וב-23 באפריל 1948.

⁹ Ninian Stewart, "The Royal Navy and the Palestine Patrol". Publishers Frank Cass 2002, p' 160, 167.

¹⁰ פ. וזה, 'המשימה רכש', הוצאת 'מערכות' 1966, עמ' 46-139.

נספח: רשימת האוניות והמשלוחים המוסוים

שאל מאירוב-אביגור, שמונה כמרכז הרכש באירופה בסוף מרץ 1948 – החודש הקשה שלימים נודע בשם 'משבר מרץ' - רשם במחברת את כמויות הנשק ש"נרכשו". למען "הסדר הטוב" הוא פירט גם 8 משלוחים שנשלחו ע"י מרדור, מבלי לציין את האוניות¹¹:

(1) "נתקבלו בששה משלוחים שנשלחו בין 11/46 – 1/1/48. [את המידע] קיבלתי מצבי ס. ו'אלון'. הכוונה לצבי סילבר ויהודה ארזי, פעילי רכש. שאלו הזהיר מצא לנכון להדגיש שהמשלוחים "נשלחו ונתקבלו לערך".

(2) "נשלח ב- 13.1.48, משקל 50 טון. משלוח מס' 1 'צפוני'¹², שכלל 7 מקלעי ברן, 35 'צינורות' [רובים] קנייה ישנה?, 22 טון חומרי נפץ וכ-358,000 'מסמרים' [כדורים] שונים.

(3) "משלוח 'סילבר-פלה'. נתקבל ב-02/48 וכלל כ-80,000 כדורים שונים וכ-10 כלי נשק קל". המשלוח יצא מבלגיה. פלה פרלמן הייתה פעילת 'המוסד' בבלגיה. בן-גוריון¹³, שאף הוא רשם את פעילותו השוטפת במחברות שהוצאו לאור בשם 'יומן המלחמה' תש"ח-תש"ט, החל לעקוב אחר המשלוחים ב'זמן אמת':

- הראשון ב-16.12.47: "נתקבל משלוח מאיטליה – רובים, טומי, תחמושת. בעוד 10 ימים ייצא עוד משלוח". ניתן להניח שהכוונה לאחד מששת המשלוחים של מוניה. ב-ג לא פירט את כמויות הנשק ולא ציין את שם האוניה. ברישומים הבאים הוא החל לפרט כמויות נשק ולעתים גם את שם האוניה..

- השני ב-5.1.48 – "אתמול החלו לפרוק (בת"א) 400 ט.ג., רובים גרמניים, חצי מיליון כדורים שונים + 260.000 כדורי 3.03". הכוונה לתת-מקלעי טומיגן.

אוניות הסוחר שנטלו חלק בפעילות הרכש ב-1948 ומועדי הגעתן:

1. 3.48 – "דיאוגיה" - משלוח מס' 2 'צפוני' 84 טון ח.ג. חומר נפץ¹⁴.
2. 3.48 – "פליצי" - 34,945 טון ח.ג.¹⁵
3. 12.3.48 – "טיטניה" - משלוח מס' 3 'צפוני' 81 טון ח.ג.¹⁶
4. 17.3.48 – "ארסיה" - 4.50 טון ח.ג.¹⁷
5. 4.48 – "דיניו" 7 טון כדורים שונים.
6. 10.5.48 – "פורטוגל" - משלוח מס' 4 'צפוני' 320 טון¹⁸.
7. 8.6.48 – שם האוניה אינו קריא - "משלוח 'אבני', כ-105 טון ח.ג. + ציוד היקפי". 'אבני', כינוי של ישראל דיקנשטין, הממונה על פעילות הרכש באיטליה¹⁹.
8. 6.8.48 – "סורול", משלוח 'אבני' 18.7.48, שהגיע ב-6.8.48 כ-70 טון ח.ג.²⁰
9. 10.8.48 – "קטרינה מדרה". יתכן והביאה את 'סירות המחץ' הראשונות מאיטליה.
10. 13.9.48 - "ג'ק סטר" עוגנת בנמל, יש בה 18 אווירוני תצפית קטנים מאמריקה ומוטורים לאווירון, רדאר אחד, נושא ברן בינוני חדש, 200 מקלעים, 200 רובים.
11. "אנה מריה" - מועד הגעה אינו ידוע, כנראה בסוף קיץ 1948 – 85 ארגזי חומר נפץ בני 5 טון – סה"כ כ-425 טון²¹.
12. 6.12.48 – "קסרטה" 51.480 טון²². יתכן והביאה גם 'סירות מחץ'.

¹¹ רישומי שאל אביגור נכללים בתיק 24/54/2, ארכיון צה"ל-א"צ. 'מחברות שאל', עמ' 3, 6 ו-9, א"צ.
¹² 'צפוני' שימש ככינוי של מוניה מרדור וכן של **שדמי-קרמר נחום**, מפקד 'ההגנה' באירופה.
¹³ ד. ב-ג, 'יומן המלחמה', עמ' 50, 685. בעמ' 762 רשם ב-ג דו"ח של **יוסף אבידר** בדבר הגעת 4 אוניות עם ציוד חיוני מאמריקה (ארה"ב, קנדה ופנמה) ב-22.10.48. ובעמ' 806 נרשמה אוניה נוספת, 'אסקונה' שהפליגה ב-8.11.48.
¹⁴ 'דיאוגיה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 4. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.
¹⁵ 'פליצי', 'דיניו' ו'קטרינה מדרה' - 'המשימה רכש', עמ' 198.
¹⁶ 'טיטניה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 5. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.
¹⁷ 'ארסיה' - 'המשימה רכש', עמ' 198. במחצית השנייה של השנה היא נחכרה למספר הפלגות רכש.
¹⁸ 'פורטוגל', 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 8, 8 א'. שאל אינו מזכיר את שם האוניה, א"צ.
¹⁹ 'מחברות שאל', עמ' 19, א"צ. שם האוניה אינו קריא.
²⁰ 'סורול' - 'המשימה רכש', עמ' 198. 'מחברות שאל', עמ' 35, א"צ. שאל ציין שהמשלוח נתקבל ב-1.8.48.
²¹ 'אנה מריה' - עדות ישראל דיקנשטין, 'נרשם ע"י חיה' - 25.12.53, א"צ.
²² 'קסרטה' - 'המשימה רכש', עמ' 199.